

**SO‘Z YASALISHI (DERIVATSIYA)**  
**СЛОВООБРАЗОВАНИЕ (ПРОИСХОЖДЕНИЕ)**  
**WORD FORMATION (DERIVATION)**

**Abdulhamidova Halimaxon**

**Andijon davlat pedagogika instituti**

**Pedagogika fakulteti Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 101-guruh talabasi**

**E-mail: [halimaxon2007@gmail.com](mailto:halimaxon2007@gmail.com)**

**Tel: +998978328213**

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada o‘zbek tilshunosligida so‘z yasalishi (derivatsiya) jarayonining nazariy asoslari, so‘z yasash usullari, ularning grammatik va semantik xususiyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, so‘z yasalishining amaliy nutqda tutgan o‘rni, ta‘lim jarayonidagi ahamiyati ham yoritilgan.

**Kalit so‘zlar:** so‘z yasalishi, derivatsiya, affiksatsiya, semantika, grammatik ma‘no, yasama so‘z, ona tili.

**Аннотация.** В данной статье анализируются теоретические основы процесса словообразования (деривации) в узбекской лингвистике, методы словообразования, их грамматические и семантические особенности. Также освещается роль словообразования в практической речи и его значение в образовательном процессе.

**Ключевые слова:** словообразование, деривация, аффиксация, семантика, грамматическое значение, новообразованное слово, родной язык.

**Abstract.** This article analyzes the theoretical foundations of the process of word formation (derivation) in Uzbek linguistics, the methods of word formation, their grammatical and semantic features. The role of word formation in practical speech and its importance in the educational process are also highlighted.

**Keywords:** word formation, derivation, affixation, semantics, grammatical meaning, coined word, native language.

**Kirish.** Tilning lug‘aviy boyligi doimiy ravishda kengayib boradi. Bu jarayonning eng faol va tabiiy yo‘li so‘z yasalishi — derivatsiya sanaladi. Har bir tilda bo‘lgani kabi o‘zbek tilida ham mavjud so‘zlardan yangi ma‘no va shakllarni hosil qilishning aniq me‘yor va usullari shakllangan. Bugungi globallashuv davrida yangi tushunchalar, yangicha texnik, iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarni ifodalashda so‘z yasashning roli yanada dolzarb bo‘lib bormoqda.

Tilshunoslikning ushbu bo‘limi nafaqat til tizimini tushunish, balki o‘quvchilarda so‘z boyligini kengaytirish, matn yaratish malakasini rivojlantirishda ham muhim o‘rin tutadi. Shu bois ta‘lim muassasalarida derivatsiya mavzusini chuqur o‘rgatish ona tili kompetentsiyalarini shakllantirishning asosiy omillaridan biri sanaladi.

Shu munosabat bilan Prezidentimizning til va ta‘lim masalalariga doir fikrlarida ham bu jarayonning ahamiyati alohida ta‘kidlanadi: “Til boyligini chuqur o‘rganish — yoshlarning tafakkurini boyitadi, dunyoqarashini kengaytiradi. Bu xalqning ma‘naviy yuksalishida eng muhim omillardan biridir.”

**Asosiy qism.** O‘zbek tilida so‘z yasalishi ikki asosiy asosga tayanadi: leksik-uslubiy ehtiyoj va grammatik me‘yor. Tilning rivoji jarayonida mavjud so‘zlar ma‘no kengayishi, qisqarishi yoki

shakl jihatdan o'zgarishi orqali turli yasama so'zlarga aylanadi. Bunday jarayonlar tilning boyishi va yangilanishiga doimiy xizmat qiladi.

Derivatsiya jarayoni ko'pincha affiksatsiya — qo'shimchalar qo'shish orqali amalga oshadi. Qo'shimchalar so'zga yangi grammatik va leksik ma'no yuklaydi. Ba'zi hollarda esa ikki yoki undan ortiq so'zning qo'shilishi natijasida yangi so'z hosil bo'ladi. Har bir usulning o'ziga xos stilistik, semantik va morfologik xususiyatlari bor.

Shuningdek, so'z yasalişining qo'llanish doirasi keng: ilmiy uslub, rasmiy nutq, badiiy adabiyot, so'zlashuv nutqi va ommaviy axborot vositalarida yangi ma'nolarni ifodalash uchun faol qo'llaniladi. Bu tilning tirik, doimiy yangilanuvchi tizim ekanini ko'rsatadi.

### **So'z yasalişining asosiy ko'rinishlari**

#### 1. Affiksatsiya (qo'shimchalar yordamida so'z yasash)

Bu eng keng tarqalgan usul bo'lib, asosga prefiks, suffiks yoki postfiks qo'shish orqali yangi so'z hosil qilinadi.

Misollar: o'q-uvchi, yoz-ma, ish-chi, quv-noq.

#### 2. Kompozitsiya (qo'shma so'z hosil qilish)

Ikki yoki undan ortiq mustaqil so'zning qo'shilishi natijasida hosil bo'ladi.

Misollar: kunbotar, qo'lqop, tezkor-yordam.

#### 3. Konversiya (so'z turkumining o'zgarishi orqali yasaliş)

Shakl o'zgaraydi, ammo so'zning turkumi va ma'nosi o'zgaradi.

Misollar: “yaxshi” (sifat) → “yaxshi” (ot, sifatlash ma'nosida — “yaxshi-kulgi yo'q”).

#### 4. Qisqartmalar orqali so'z yasaliş

Turli tashkilot nomlari, texnik atamalar qisqartma shaklida mustaqil so'zga aylanadi.

Misollar: OTM, XTV, BMT.

#### 5. Semantik yasaliş

Mavjud so'zning ma'nosi kengayib, yangi leksik birlik sifatida shakllanadi.

Masalan: “ko'z” — odam a'zosi; “ko'z” — ignaning ko'zi.

**Tahlil va natijalar.** Yuqorida ta'riflangan yasaliş usullari o'zbek tilidagi leksik boylikning asosiy manbalaridan biridir. Affiksatsiya usuli grammatik jihatdan eng faol bo'lib, yangi kasb nomlari, sifatlar, holatlar va predmetlarni nomlashda keng ishlatiladi. Kompozitsiya esa zamonaviy texnika va ijtimoiy jarayonlarga oid yangi atamalar yaratishda muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, semantik yasaliş tilning tarixiy rivojiga xizmat qiladigan tabiiy hodisa sifatida qaraladi. Qisqartmalar yordamida so'z yasash esa axborot-kommunikatsiya davrida eng dinamik yo'nalishga aylandi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, derivatsiya jarayonini o'quvchilarga o'rgatish ularning lug'aviy boyligini kengaytiradi, matn yaratish ko'nikmalarini rivojlantiradi, nutq madaniyatini mustahkamlaydi. Bu esa til ta'limining poydevor elementlaridan biri hisoblanadi.

**Xulosa.** So'z yasaliş tilning eng muhim tizimiy bo'limi sifatida nafaqat lingvistik, balki pedagogik ahamiyatga ham ega. Derivatsiya jarayonlarini puxta o'rganish o'quvchilar nutqini boyitadi, o'z fikrini aniq ifodalashga o'rgatadi. O'zbek tilining boy imkoniyatlarini anglash esa milliy o'zlik, ma'naviyat va tafakkur yuksalishiga xizmat qiladi.

### **Adabiyotlar, References, Литературы:**

1. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining so'z yasaliş. – Toshkent: Fan nashriyoti.

2. Usmonov M. Hozirgi o‘zbek tili. – Toshkent: O‘qituvchi.
3. Jo‘rayev Y. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: Innovatsion ta‘lim.
4. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. “So‘z yasalishi” bo‘limi.